

Yayın Geliş Tarihi: 18.01.2021

Yayın Onay Tarihi: 19.06.2021

DOI No: 10.35343/kosbed.864042

Emel UTLU •

Abuzer ER **

Yerel Katılım Bağlamında Dijital Dönüşümden Dijital Yönetişime Belediyeler: Uygulamalar, İmkânlar ve Öneriler

*Municipalities From Digital Transformation to Digital
Governance in The Context of Local Participation:
Practices, Opportunities and Recommendations*

Özet

Günümüzde, küreselleşmeye paralel olarak yaşanan dijital devrimle birlikte bilgi teknolojileri kullanımı yaygınlaşmaktadır. Bu durum vatandaşların, temsili demokrasileri sorgulanmasına sebep olmakta bu da katılımcı demokrasi anlayışını güçlendirmektedir. Vatandaşa en yakın etkin sunum birimi olarak belediyeler de dijital dönüşüme uğramakta ve yerel katılım araçlarını dijitalleştirmektedir. Bu bağlamda dünya çapında vatandaşlar, belediyelerden dijital yönetişime uygun hizmet sunmalarını beklemektedir. Dijital yönetişim uygulamalarına ve dijital yönetişimin belediyeçiliğe sunduğu imkânlarla ise her geçen gün yenileri eklenmektedir. Belediyelerin e-belediye uygulamaları ile dijital dönüşüme uyum sağlamalarını takiben yerel katılım gündemlerine alarak dijital yönetişim kanallarına yönelmeleri de dikkat çekmektedir. Bu çerçevede çalışmada, dijital dönüşümden dijital yönetişime doğru evrilen belediyelerin yerel katılım üzerindeki etkileri ortaya konulmuştur. Ayrıca belediyeler için dijital yönetişim uygulamaları, imkânları ve önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yerel Katılım, Katılımcı Demokrasi, Dijital Dönüşüm, Dijital Yönetişim

Jel Kodları: H60, H70, H80, H83.

Abstract

Today, the use of information technologies is becoming widespread with the digital revolution in parallel with globalization. However, the fact that citizens become an information society causes representative democracies to be questioned and the understanding of participatory democracy is strengthened. As the closest effective presentation unit to citizens, municipalities also undergo digital transformation and digitize local participation tools. In this context, municipalities around the world are expected to provide services with digital governance. New ones are added day by day to digital governance practices and the opportunities offered by digital governance to municipalism. It is also noteworthy that after the municipalities adapt to digital transformation with e-municipality applications, they turn to digital governance channels by taking local

• Arş. Gör. Kocaeli Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0003-1968-4177, e-mail: emel.utlu@kocaeli.edu.tr

** Doktora Öğrencisi Kocaeli Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0002-2878-3153, e-mail: abuzer2917@gmail.com

participation into their agenda. In this context, the study demonstrates the effects of municipalities that have evolved from digital transformation to digital governance on local participation. In addition, digital governance practices, opportunities and suggestions for municipalities are presented.

Keywords: Local Participation, Participatory Democracy, Digital Transformation, Digital Governance.

Jel Codes: H60, H70, H80, H83.

Giriş

Yerel yönetimler, hizmetin en yakın ve etkin sunulduğu, dolayısıyla katılımcı demokrasinin daha etkin olarak hayata geçirildiği birimlerdir. Bu açıdan katılımcı demokrasinin sağlanmasına yönelik olarak katılımın önemi haizdir. Genel olarak katılımın, özelde ise yerel katılımın var olduğu yönetimlerde yönetişimden söz etmek gereklidir. Birden fazla aktörlü topluluklarda bütün tarafların asgari uzlaşmasına dayanan yönetişim modelinde katılım esastır. Zira yönetişimin amacı paydaşların karar alma süreçlerinde daha etkin olmasıdır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerle toplum bilgi toplumu haline ve dönem de bilgi çağı haline gelmiştir. Bilgiye erişimin kolaylaşması, kolay iletişim ve ağlar aracılığı ile etkileşim sonucunda vatandaşlar da hizmet alan konumundan, hizmeti sorgulayan ve hizmette söz sahipliğine değer veren konuma geçmişlerdir. Belediyeler de hem dijital çağın getirilerine uyum sağlayarak hem vatandaşın dönüşümünü dikkate alarak dijital dönüşüme girmişler ve hizmetlerini elektronikleştirmeye başlamışlardır. Bununla birlikte hizmetlerin elektronik olarak tek taraflı sunulması da içerisinde bulunan bilgi çağında yeterli gelmemiştir. Buna binaen hizmette söz sahibi olmak isteyen halka, dijital yerel katılımcılar olarak belediye uygulamalarında da yer açılmaya başlanmış ve dijital yönetişimin basamakları çıkılmaya başlanmıştır. Dünya belediyeleri dijital yönetişim için altyapılarını geliştirmiş, yazılımlar, projeler geliştirmiş ve yerel katılımı öncelmişlerdir. Bu doğrultuda dijital yönetişim, belediyecilik anlayışına yerel katılımı artırma, şeffaflık ve hesap verebilirliğin sağlanması gibi çeşitli imkânlar sağlamıştır.

Dijital dönüşümden dijital yönetişime belediyelerin uygulamalarının ve belediyecilik anlayışlarının değişimlerinin incelendiği bu çalışmada literatür incelemesi yapılmıştır. Literatür incelemesi, araştırma sorusu ile ilgili dokümanları, sistematik olarak tanımlamayı ve analiz etmeyi kapsamaktadır (Robson, 2017: 57). Bu kapsamda mevcut literatürde yer alan yerel yönetimlerdeki e-belediyecilik uygulamalarının aksine çalışma dijital yönetişimin yerel katılıma sağladığı olanaklara vurgu yapmıştır. Zira artık e-belediyecilik uygulamaları tek taraflı hizmet sunumu ile vatandaşların günlük hayatlarını kolaylaştırmakta iken onların yerel katılımını göz ardı etmektedir. Dijital yönetişim ise bu yerel katılım boşluğunu doldurmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmanın literatüre bir diğer katkısı da dünya belediyelerinden dijital yönetişim örnekleri

sunmasıdır. Ayrıca bu örneklerden mülhem Türkiye’de uygulanabilecek dijital yönetim önerileri de derli toplu sunulmuş olmasıyla müstesnadır.

Çalışmada takip edilen planda öncelikle yerel katılım ve yönetim kavramlarına değinilmiş ardından dijital devrimin getirisi olarak bilgi teknolojilerinin genelde yerel yönetimlerde, özelde ise belediyelerde yol açtığı dijital dönüşüme değinilmiştir. Dijital dönüşümün ise dijital yönetişime evrilmesi gereği vurgulanmıştır. Dolayısıyla öncelikle belediyelerin dijital dönüşüm kapsamında e-belediye hizmetlerine yönelmesi ve tek taraflı hizmet sunumundan söz edilmiş ve ardından çok yönlü hizmet sunumu olarak dijital yönetim basamağından bahsedilmiştir. Daha sonrasında Dünya’da ve Türkiye’de belediyelerin dijital dönüşüm ve dijital yönetim kapsamındaki uygulamaları örneklerle aydınlatılmıştır. Bu kısmı takiben dijital yönetişimin belediyecilik anlayışına sağladığı faydalar belirtilmiştir. Belediyeler için dijital yönetim önerileri sunulmuştur.

1. Yerel Katılım ve Yönetişim

Yerel yönetimler, halkın yönetime katılımı konusunda halk hassasiyetini geliştiren ve kendi kendini yönetme konusunda halka uygulama alanı sağlayan önemli kuruluşlardır. Buna binaen halka en yakın yönetim birimleri olarak demokrasinin etkin biçimde hayat bulduğu basamaklar olan yerel yönetimlerin gelişimini demokrasinin gelişimi ile ele almak gereklidir (Karabulut ve Bayrakçı, 2019: 77). Zira demokrasiden bahsedebilmek için biçimsel koşullarla birlikte halk katılımı olmazsa olmaz mesabesindedir. Halk katılımı da ancak toplumun bütün katmanlarına katılım yollarını sunmakla mümkün hale gelebilir (Keleş, 2014: 82). Dolayısıyla demokrasi ile yerel yönetimlerin ilişkisi katılım kavramı üzerinden bir ilişki içerisine girmekte ve yerel katılım kavramını var etmektedir. Şu hâlde yerel katılımdan bahsedebilmek için evvela demokrasiden bahsedilmesinin gerekliliği aşikârdır.

Tarihsel anlamda kabul görmüş bir sınıflandırmada üç ana demokrasi tipinden söz edilebilir. Birincisi daha ziyade kent devletlerine özgü olan, herhangi bir temsilci olmaksızın “halkın” karar sürecine dâhil olduğu modeldir. İkincisi özellikle ulus-devletleşme süreci ile yükselen ve vatandaşların karar almaya dolaylı katılımına işaret eden temsili demokrasidir. Temsili demokrasilerde kararlar doğrudan değil seçilen temsilciler aracılığı ile alınır (Sala, 2016: 1717). Kalabalık nüfuslu modern devletlerde eski Atina tipi doğrudan demokrasinin uygulanmasının imkânsızlığının da getirisi olarak temsili demokrasi günümüz demokrasilerinde gerekli bir uygulama haline gelmiş (Şengül, 2007: 185) ve bu tabiatıyla günümüz demokrasilerinin hemen hemen hepsi halk tarafından seçilen temsilciler tarafından kararların alındığı model olan temsili demokrasiler sınıfına dâhil olmuştur. Temsili demokrasi günümüzde geniş bir uygulama alanı bulsa da onun da boşlukları mevcuttur ve çeşitli eleştirilere maruz kalmaktadır. Bu eleştirilerin başında temsili demokrasinin halkın iradesini gerçek anlamda yansıtıp yansıtmadığı gelmektedir. Zira temsili demokrasilerde halk oy kullandıktan sonra karar alma süreçlerine doğrudan değil de temsilcileri vasıtası ile katılabilmekte bu da kendi iradelerini tam olarak ortaya koyamamalarına sebep olmaktadır. Temsilcilerin kendi çıkarlarının halkın tercih edeceği kararların önüne geçmesi ve artan teknolojik imkânların etkisiyle vatandaşların toplumu ilgilendiren durumlara katılma ve bunları kritize etme isteğindeki artış da temsili demokrasinin karşısında farklı bir yaklaşımı öne

çıkarmaktadır (Argüden, 2016: 11). Bu farklı yaklaşım demokrasi tiplerinden üçüncüsü olarak ele alınan katılımcı demokrasidir. Aslında doğrudan demokrasinin araçlarını içeren katılımcı demokraside halkın kendini ilgilendiren konularda daimi olarak söz sahibi olması anlayışı vardır. Halkın farklı yollardan siyasete en geniş şekilde katılımı esastır. Dolayısıyla yurttaş katılımı bu demokrasi tipinde odak noktasıdır. Yurttaşın katılımı ile amaçlanan, siyaset ve yönetimi etkilemek suretiyle onu kararlara ortak etmektir (Çukurçayır, 2008: 17). Bu çerçevede yurttaş/vatandaş katılımı “... kategorik bir terimdir. Siyasi ve ekonomik süreçlerin dışında bırakılan yurttaşların bilinçli olarak geleceğe dâhil edilmesini sağlayan, bir yeniden iktidar dağıtımudur” (Arnstein, 1969: 216). Bu katılım, bilginin nasıl paylaşılacağı, hedeflerin ve politikaların nasıl belirleneceği, vergi kaynaklarının nasıl tahsis edildiği gibi vatandaşın dışlandığı karar süreçlerine dâhiliyet ile somutlaşmaktadır (Arnstein, 1969: 216). Dolayısıyla ‘kamu siyasalarının belirlenmesinde, uygulanmasında ve denetlenmesinde yer alma’ ya da ‘iktidarı kullanan kurum ve kişilerin aldıkları kararları etkileme amacına yönelik tüm eylemler’ (Çitci, 1996: 9-10) katılımı karşılamaktadır.

Yerel yönetimler yerel halka yakınlıkları ile ve demokrasinin uygulanabilirliğinin en etkin örnekleri olmakla katılım konusunda öne çıkan birimler olmaktadır. En kısa hali ile “halkın yerel siyasal yaşama katılımı” (Şinik, 2009: 2) olarak tanımlanabilecek yerel katılımın, yerel hizmetlerin daha etkin ve hızlı olarak belirlenip sunulabilme imkânı sağlamasının yanında, halkın demokratik ve siyasi bilincini geliştirmesi ve yerel demokrasiyi güçlendirmesi bakımından da önemi haizdir. Yerel katılım yöntemleri ise zamanla geleneksel yöntemler olan salt oy verme ve siyasi kampanya yürütme sınırından çıkarak çeşitlenmiş ve internet vasıtasıyla katılım, yuvarlak masa toplantıları, yurttaş girişimler, planlama çemberleri, gelecek atölyeleri, kamuoyu yoklaması, belediye meclisi toplantılarına katılma gibi yeni yöntemler uygulanır hale gelmiştir (Şengül & Çetinkaya İstikbal, 2013; Bozkurt, 2014: 232).

Katılımla bağlantılı olarak kamu yönetiminde 1980’lerde yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlayan fakat 1990’larda yaygınlaşan yönetim kavramı ise “çok yanlı çok yönlü ve ortaklaşa bir hareket tarzını hedefleyen, çok aktörlü topluluklarda tarafların uzlaşısına dayanan bir yönetim modelidir” (Bozkurt, 2014: 232). Ortaya çıkan yönetişimin ilkeleri, “tutarlılık (öngörülebilirlik), sorumluluk, hesap verebilirlik, adil olma, saydamlık, katılımcılık, etkinlik, hukuka bağlılık, yerindelik ve ölçülülük” (Toksöz, 2008: 18-20) olarak sayılabilir. Yönetişimin devleti, özel sektörü ve sivil toplumun hepsini kapsayan bir yapısı olduğunu kaydetmek gereklidir (Bozkurt, 2014: 232). Yani yönetişimin özünde katılım unsuru bulunmaktadır ancak yönetim kapsamındaki katılım tek taraflı değil çift taraflı bir katılım olmaktadır. Zira devletin bilgisini vatandaşa sunmasının yanında devletin de vatandaşın bilgisine başvurması ve görüşünü alması önemli bir noktadır. Bu görüş bildirimine de yerel yönetim denilmektedir. Yerel yönetim, vatandaşın yerel süreçlere daha aktif bir şekilde katılımının bir ürünüdür. Bu bağlamda yerel yönetim, katılımcı demokrasinin günümüzde yerel düzeyde vardığı son basamak olarak görünmekle birlikte, 20. yüzyıl sonlarından başlayarak günümüzde daha da yükselişe geçen teknolojik gelişmelerden payını almıştır.

2. Dijital Dönüşüm ve Dijital Yönetişim

21. yüzyılda dördüncü sanayi devrimi olarak yükselen endüstri öncesinde genellikle üçüncü sanayi devrimi olarak görülen dijital devrim, özellikle 1990'lardan bu yana küreselleşmeyle paralel olarak "*analog mekanik ve elektronik teknolojiden dijital teknolojiye geçiş*" işaret etmektedir. Bu bakımdan enformasyon ve iletişim teknolojilerinin ortaya çıkışı dijital dönüşümü; " ... *türetilmiş teknolojilerin yaygın kullanımını*" beraberinde getirmiştir (Yeşildal, 2019: 884).

20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmaya başlayan ve 21. yüzyılda kendisine uygulama alanı bulan dijitalizmden merkezi yönetimler de payını alarak bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler yönünde dönüşüme girmiştir. Bu dönüşümle birlikte merkezi yönetimler yeni bir basamağa geçerek hizmetlerini dijital olarak sunma yoluna girmişlerdir. E-dönüşüm sürecine giren sadece merkezi yönetimler olmakla kalmamış, esas olarak halkın yerel ihtiyacını en etkin ve hızlı yerine getirebilecek olan yerel yönetimler de bu süreçte kendilerini yenilemişlerdir. Bu doğrultuda yerel yönetimler; özellikle vatandaşla daha sıkı ilişki kurması açısından belediyeler, elektronik hizmetler ve bilgi teknolojisi yatırımlarını artırmışlardır (Kaypak, Yılmaz, & Bimay, 2017: 1800-1801).

Dijital uygulamalar ile bu uygulamaların kullanıldığı yerde yaşayan vatandaşlara ve yerel yönetim birimlerine getirdiği yenilikler ve yaptığı katkılar arasında sayıları artırılabilmeyle birlikte kısaca şunlar sayılabilir (Erdoğan, 2019: 68-69; Kaypak, Yılmaz, & Bimay, 2017: 1801):

- Yerel kamu hizmeti alan vatandaşların yaşamlarının kolaylaşması,
- yerel yönetimlerin açıklığa, şeffaflığa, hesap verilebilirliğe yaklaşımları,
- vatandaşların özellikle belediyecilik hizmetlerini tanınması,
- yerel yöneticilerle vatandaşlar arasında iletişim kanalı açılması,
- e-devlet ve e-belediye uygulamaları ile hem vatandaşların hem kurumların zamandan tasarruf sağlaması,
- vatandaş memnuniyetine yönelik geri bildirim oluşturulması,
- ucuz ve hatta ücretsiz hizmet sunumu sağlaması,
- bilgi teknolojileri sektörünün desteklenmesi ve bu alanda personel istihdamının sağlanması,
- bürokrasi ve kırtasiyeciliğin önlenmesi.

Bu katkı ve yeniliklere ek olarak, dijital dönüşümün bir getirisi olarak ayrıca ele alınması gereken en önemli katkı ise vatandaşın karar alma süreçlerine dijital katılımıdır. Dijital katılımın gündeme gelmesi ise dijital yönetişimin gelişimine işaret etmektedir. Dijital yönetişim (e-yönetişim), yerel yönetimlerin kurduğu sistemlerin yetersiz kalması sonucu ortaya çıkan ve dijital dönüşümün getirdiği imkânlarla birlikte vatandaşların aktif katılımının esas olduğu bir yapıya işaret etmektedir. Dijital yönetişim vatandaşlara özellikle sosyal medya, mobil uygulama veya sunulan diğer e-araçlar üzerinden aracısız

şekilde kendini ifade imkânı sağlamaktadır. Bu da yerel yönetimleri hem demokratikleştirmekte hem de vatandaşla dinamik bir dirsek temasında tutarak geleceğe dair öngörülerde bulunmayı, potansiyel sorun veya fırsatları ıskalamamayı mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda, klasik yönetimin yerini yönetime bırakması ve meydana gelen dijital dönüşümün dijital yönetim basamağına ulaşması özellikle belediyeçilik anlayışında etkili olacaktır. (İnsani Gelişme Vakfı, 2020: 13)

3. Dijital Dönüşümden Dijital Yönetişime Dünyada Belediyeler

Dünya genelinde belediyelerin yoğun olarak dijital belediyeçilik anlayışını benimsediğı görülmektedir. Dijital dönüşümün ötesinde dijital yönetime geçen dünya belediyeleri, dönüşümün ilk basamağı olan Wi-Fi hizmeti, e-imza, e-devlet kapısı, e-belediye yazılımı, mobil uygulama kullanımı, trafik canlı yayın kameraları, e-sağlık uygulamaları, dijital kütüphane oluşturulması hizmetlerini uygulamaktadırlar (Erdoğan, 2019: 68). Söz konusu uygulamalar dijital dönüşümde vatandaş ve yerel yönetim arasındaki tek taraflı bir ilişkidir. Hizmetlerin sunulup vatandaşların elektronik olarak kullandığı bu tek taraflı ilişkinin dijital yönetim yolu ile çift taraflı hale geldiğı dikkatleri çekmektedir. Vatandaşların elektronik olarak karar süreçlerinde aktifliğı, sorgulayıcılığı, fikir beyanları kimi dünya belediyelerinde alışılmamış hale gelmiştir.

Dijital yönetişimin sıhhatini sağlamak adına ilk olarak *açık veri platformu* oluşturulması dünya belediyelerinin başını çektiğı teknolojik gelişmelerdendir. Bu konuda Londra, Boston, Auckland ve Montreal gibi şehirler örnek teşkil etmektedir. Açık veri platformu ile vatandaşların veriye dayanarak karar almaları ve sürece katılım göstermeleri amaçlanmaktadır. Anlık paylaşılan açık veriler ile vatandaşlar yaşadıkları belediye bünyesindeki verileri düzenli takip etmek imkânına sahip olmaktadır. Açık veri ile hava kirliliğı, barajlarda su oranları, ulaşım araçları, trafiğın durumu, vatandaşa uygulanan çeşitli ücret tarifeleri gibi veriler birinci elden vatandaşa ulaştırılmış olmaktadır. Vatandaşın bilgileri dijital biçimde anlık olarak edinmesinin yanında mevcut verileri kullanarak sorunlarını bildirmesi veya uzmanlık alanlarına göre çözüm önerileri sunabilmeleri de açık veri platformlarının diğer yüzünü oluşturmaktadır. Bu yolla, açık verinin yaşanılan belediye sınırında inovasyona da olumlu etkisinden söz etmek mümkün olmaktadır (İNGEV, 2020: 13-14).

Açık veri platformunun sağladığı yerel katılım örneklerinden biri olarak Yeni Zelanda'da Auckland Belediyesi'ne bakıldığında, açık veri platformunda bu sistemin vatandaş tarafından nasıl kullanılabileceğı veya sistemde olmayan bir verinin vatandaş tarafından nasıl talep edilebileceğı gibi teknik yönlendirmelerin de yer aldığı görülmektedir. Bunun yanında açık veri olarak çevre, planlama, ulaşım, parklar ve açık alanlar, hava ile ilgili aktiviteler gibi sınıflandırılmış detaylı verilere ulaşmak mümkündür. Açık verideki dikkate değer yanlardan birisi ise belediye sınırlarında yapılacak tüm projelerin listesini detaylı olarak görebilmek ve yapılmış projelerin bütçesine kadar inceleyebilmektir (Auckland Council Open Data, E.T. 27.12.2020).

Dijital yerel yönetişimin faaliyetlerinden *bütçe oluşumuna katılmak* konusunda da özellikle Helsinki ve Madrid Belediyeleri'nin bu faaliyet için geliştirdikleri elektronik araç ve uygulamalar dikkat çekmektedir. Helsinki sakinleri, belediye faaliyetlerine beyin fırtınası ile fikirler sunarak, katılımcı bütçe oluşturma için oy vererek, şehre yönelik geri

bildirim göndererek ve gönüllü fırsatlar edinerek katılabilmekte ve karar süreçlerini etkileyebilmektedir. Tüm bu süreçler için ayrı ayrı online sitelerin var olduğu ve vatandaşların hızlı ve kolay bir şekilde olumlu veya olumsuz görüşlerini iletebildikleri dijital bir yönetim ağına sahip olan Helsinki Belediyesi'ndeki katılımcı bütçe oluşturma uygulaması ise planlı bir biçimde yürütülmektedir. Katılımcı bütçelemede, Helsinki sakinleri mahallelerini şehir fonlarıyla iyileştirmek için fikirler üretmekte ve ardından belediye meclisi tarafından onaylanan ödenek uyarınca hangi fikirlerin hayata geçirileceği konusunda oy vermektedir. Katılımcı bütçeleme sürecinde ilk aşamada (*brainstorming*) 12 yaşını dolduran tüm sakinler bütçenin nasıl kullanılacağına dair fikirler üretmektedir. İkinci aşamada (*co-creation*) ise üretilen fikirler teklif haline getirilmektedir. Bu aşamada alanında uzman kişilerle sakinler bir araya gelerek teklifin maliyetini hesaplamakta ve teklif üzerine değerlendirmelerde bulunmaktadırlar. Üçüncü aşamada (*voting*) verilen teklifler arasında oylama yapılmaktadır. Son aşamada (*implementation*) ise Helsinki Belediyesi, en çok oyu alan önerileri uygulamaya başlamaktadır. Bu aşama için tekliflerini sunan sakinler ve Helsinki Belediyesi uzmanları arasında ortak çalıştaylarla uygulamalara devam etmektedirler. Son olarak bütçenin uygulama ilerlemesini de vatandaşlar dijital olarak takip edebilmekte ve geri dönüşler verebilmektedir (www.hel.fi/helsinki/en/, 27.12.2020; omastadi.hel.fi/?locale=en, 27.12.2020).

Barcelona, Amsterdam, New York Belediyeleri'nde ise dijital yönetim bağlamında dikkat çeken uygulamalardan biri *sosyal proje oylamaları*dır. Bu dijital uygulamada belediyelerinin sosyal projelere verecekleri desteklerin kent sakinleri tarafından oylanması söz konusudur. Bu bağlamda özellikle evsizlere, yoksullara, mültecilere yönelik çalışmalar yürütülmekte, dijital olarak kent sakinlerinin onayı alınmaktadır. Bu dijital uygulamanın gönüllülük esasını öne alması önemli bir vurgu olarak görünmektedir (İNGEV, 2020: 14).

Yerel yönetimlerin demokratik doğası itibariyle doğrudan vatandaşlara hizmet sunan ve hizmete yakın olduğundan da sunulan faaliyetlerinin etkin olduğu birimlerdir. Bu yakın doğası, yerel katılımı destekler niteliktedir. Bu bakımdan dijital yönetimdeki bu yerel katılımı sağlayan bir diğer faaliyet alanını *sosyal medya kullanımı* oluşturmaktadır. Sosyal medya araçları şeffaf, açık, katılımcı ve işbirlikçi bir belediye sunumu için önemli bir basamak haline gelmiştir (Yeşildal, 2019: 888). Dünya belediyelerinde etkin sosyal medya kullanımı da dikkate değerdir. Günümüzde hemen her belediyenin sosyal medya hesaplarından paylaşım yaptığı ve Londra Belediyesi¹ gibi kimi dünya belediyelerinin açık veri platformlarını sosyal medyaya taşıdığı görülmektedir.

4. Dijital Dönüşümden Dijital Yönetişime Türkiye'de Belediyeler

Günümüzde bilgi çağının getirisi olarak Türkiye'deki belediyelerde de dijital dönüşümün yaşandığını gözlemek mümkündür. Zira pek çok belediyenin altyapısını dijital dönüşüme hazırlaması söz konusudur. Bununla birlikte hazır olunan bu dijital dönüşüm tek taraflı bir hizmet sunumu ilişkisi olarak mevcuttur. Dolayısıyla yerel

¹ Bknz. <https://data.london.gov.uk/> ve "LDNMayor Data", https://twitter.com/ldn_data.

katılım bağlamında dijital dönüşümden dijital yönetişime geçilmesi yönünde örnekler olmakla birlikte bu geçiş belediyelerce henüz benimsenememiştir.

Öncelikli olarak Türkiye’de belediyelerde dijital dönüşümlerin daha ziyade tek taraflı bir hizmet sunumu biçiminde geliştiği e-belediye kavramına ve uygulamalarına bakılması dönüşümün katılım temelinde çift taraflı bir ilişkiye evrilme boyutunu anlamak açısından faydalı olmaktadır. E-Belediye kavramı en kısa hali ile belediye hizmetlerinin elektronik ortamda sunulması olarak görünmektedir. Daha geniş anlamda ise *“kente ilişkin verilerin güncel teknolojiye dayalı bilişim teknolojileri destekli çalışmalarla yönetilerek bu verilerden kent ve toplum yararına çeşitli bilgiler üretilmesi ve etkin bir biçimde vatandaşın hizmetine sunulmasıdır”* (Henden, 2005: 6). Bu tanımlamanın yanı sıra e-belediyenin kapsamı *“bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılmasıyla daha şeffaf, daha etkin ve verimli, vatandaşa daha yakın ve onun katılımına daha açık bir yapılanmayı”* (Karakaya Polat, 2006: 10) ifade edecek genişliktedir. Bu noktada, artık e-belediye kavramı sadece sunulan hizmetlerin çevrimiçi olmasından öte belediyecilik anlayışında gerçekleşen bir değişime de işaret etmektedir. Bu değişim yerel katılımlı, vatandaş odaklı karar süreçlerini, dijital belediyeciliğe uyum sağlayabilen insan kaynağını, dijital bir idari yapılanmayı içermektedir.

Türkiye’de dijital dönüşüm kapsamında e-belediyecilik olarak bütünleşik yazılım teknolojileri ve çeşitli dijital uygulamalar kullanılmaktadır. Bu dijital uygulamalar en alt basamak olarak *“e-devlet entegrasyonu, Elektronik Belge Yönetimi Sistemi (EBYS), e-dilekçe ve e-imza”* şeklinde sayılabilir. Bunların yanı sıra yaşamı kolaylaştırmak adına *“video-konferans, kioks uygulamaları, mobil teknolojiler, webcasting ve intranet uygulamaları, çağrı merkezi telefon teknolojileri”* de (Karakaya Polat, 2006: 40-41) belediyelerin dijital olarak sunduğu basit hizmetler arasındadır. E-belediyecilik alanında vatandaşa ulaştırılan daha spesifik hizmetler ise *“e-okul projeleri, kent bilgi sistemleri, dijital arşiv, dijital engelli takip projeleri, dijital kütüphane, etkinlik yönetim sistemleri, MOBESE, e-mezarlık, e-imar, e-turizm, akıllı duraklar, akıllı ulaşım sistemleri uygulaması, akıllı sağlık uygulamaları, e-meclis, dijital vızne, dijital anket, ücretsiz wi-fi, sosyal medya uygulamaları (twitter, facebook, instagram), e-bilet satış portalı, web tv, dijital gazete, iris ve parmak izi tanıma sistemleri”* gibi dijital hizmetlerdir (Erdoğan, 2019: 69).

E-belediyeciliğin uygulamalarına bakıldığında, Türkiye’de hemen her şehirde oranları değişmekle birlikte dijital uygulamaları görmek mümkündür. Bu doğrultuda, öncelikle büyükşehir belediyelerinden birkaç örneğe bakıldığında, Ankara Büyükşehir Belediyesi’nde vatandaşlar, web sitesi ve uygulamaları ile belediyenin meclis faaliyetleri, stratejik yönetim araçlarına, denetim raporlarına, ihale ve satın alma raporlarına, sosyal yardım ve hizmet raporlarına ve mali raporlarına ulaşabildiği gibi Mebis, e-bordro, e-tahsilat, Mavi Masa, EGO Ulaşım, e-beyan gibi uygulamalarla fatura ödeme, maaş sorgulama, mezarlık bilgisi, ulaşım bilgisi, şikayette bulunma gibi çeşitli ekonomik ve sosyal işlerini yürütebilmektedirler (Ankara Büyükşehir Belediyesi, E.T. 27.12.2020). Benzer şekilde İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nde de Beyaz Masa, e-Bilgi, e-Başvuru, e-Beyanname, e-Sorgulama, e-Ödeme, gibi uygulamalarla belediyeye yapacakları evde sağlık hizmeti alma, ulaşım kartı alma, işyeri açma gibi herhangi bir başvuruyu yapabilmekte, şehrin tarifleri hakkında bilgi sahibi olabilmekte, fatura ödeyebilmekte,

ihale, planlama veya askı faaliyetlerini sorgulayabilmektedir (İBB Hizmetler, E.T. 27.12.2020).

Büyükşehir ilçe belediyeleri, büyükşehir olmayan il belediyeleri ile ilçelerinde de benzer dijital uygulamalara ulaşmak mümkündür. Tüm bu hizmetlerde dikkati çeken nokta vatandaşa sunulan ancak tek taraflı bir ilişkiyi hedef alan hizmetler olmasıdır. Vatandaş ve belediye arasında katılımcı demokrasiyi hedefleyen ilişki ise özellikle e-katılım ve e-demokrasi ile gündeme gelmektedir. Dolayısıyla dijital yönetişimi ön plana alan e-belediyeçilik uygulamalarını ayrıca incelemek gerekmektedir.

E-katılım, gelişen teknolojinin bir yansıması olarak bilgi ve iletişim ağları aracılığıyla halkın demokratik süreçlere katılımının genişletilmesi ve dönüştürülmesini içermektedir. Bu bakımdan e-katılımın amacı katılımı artırmak ve aktif vatandaşlığı desteklemektir (Sæbø, Rose, & Flak, 2007: 400-401). E-demokrasi ise artan bilgi ve iletişim teknolojilerinin demokratik süreçlerde yurttaş katılımını daha da kolaylaştırmasına (Özer, 2017: 471) işaret etmektedir. E-demokrasinin ön koşulu ise e-katılımdır. Zira karar verme, hizmet sunumu, müzakere etme gibi aşamalarda dijital katılım araçları sayesinde e-demokratik süreçten söz edilebilmektedir. Dijital yönetişim içerisinde yer alan e-katılımdan ve buna bağlı olarak da e-demokrasiden dayanak alındığında dijital yönetişim sürecinin kamu kurumları ve diğer paydaş grupların dijital bir ağ ekseninde gerçekleştirdikleri etkin katılımcı bir sistem olduğu ortaya konulabilmektedir (Sayımer, 2019: 12).

E-katılım ve e-demokrasi temelli dijital yönetişim bakımından belediyelerdeki dijital uygulamalara bakıldığında, e-oylama, çevrimiçi chat ortamları, toplantıların çevrimiçi izlenmesi, toplantılara çevrimiçi katılım, çevrimiçi tartışma ortamları ve çevrimiçi protesto ve imza faaliyetleri ön plana çıkmaktadır (Özer, 2017: 472-473). Bu uygulamaların yanı sıra kullanımları henüz çok etkin olmamakla birlikte sosyal medya kullanımını (Sayımer, 2019: 19-20) da etkin katılım temelli dijital yönetişim kanalı olarak saymak gerekmektedir.

Vatandaşın aktif katılımı bağlamında Türkiye'deki belediyelerden kimi örnekler bakıldığında, Kadıköy Belediyesi'nde dijital yönetişim örneği olarak çeşitli projeler dikkat çekmektedir. Tek taraflı dijital uygulamaların ötesinde Kadıköy Belediyesi'nin sosyal medya kanallarını diyalog mekânı haline getirildiği görülmektedir. Kadıköy Belediyesinin "Anlat Kadıköy" adlı dijital katılım platformu oluşturması da dijital yönetişim bakımından etkili bir örnek teşkil etmektedir. Anlat Kadıköy dijital katılım platformunda kent sakinlerinin belediye planlamalarına katılım gösterebileceği ve alınan kararların uygulanışını takip edebileceği bir hizmet sunulmaktadır. Platformun katılım sürecini adım adım programladığı ve 2020-2024 yılları için strateji planı geliştirdiği görülmektedir. Buna göre, öncelikle bilgilendirme aşamasında vatandaşların ilçeyi diğer belediyelerle kıyaslayabilmesi için gerekli raporların, planların ve bilgilerin paylaşılması öngörülmüştür. İkinci aşamada ise mahallelerde yapılan toplantılara ek olarak çevrimiçi anketlerle danışma aşaması oluşturulmuş ve üçüncü aşama olan dâhil etme ve iş birliği aşamasında, karar alma aşamalarına çeşitli grupların (vatandaş, muhtar, akademisyen, kent konseyi temsilcilerinin) dâhil edilmesi planlanmıştır. Uygulama aşaması ise vatandaşların takibine dijital olarak sunulmaktadır (Anlat Kadıköy, E.T. 27.12.2020).

Benzer şekilde Çanakkale Büyükşehir Belediyesi de “Aklım Fikrim Çanakkale” projesi ile dijital yönetim sürecine girmektedir. Akıllı şehir için yol haritası çıkarmayı hedefleyen projede kent sakinlerine anlık açık veri sunularak belediye yönetiminin geleceğine yönelik katılımları beklenmektedir. Projede planlanan yol ise vatandaşların da katılımcı olduğu paydaşlarla birlikte ihtiyaçlar, sorunlar ve önceliklerin belirlenmesini karşılayan anlama aşaması, vizyon aşaması, strateji belirlenmesi aşaması, eylem planı hazırlanması aşaması ve uygulama ve izleme aşaması olarak çizilmiştir (Aklım Fikrim Çanakkale, E.T. 27.12.2020).

E-belediyecilikte bir boyut olarak dijital yönetim kapsamında sunulan uygulamaların tek taraflı hizmet sunumu ile kalmaması gerekliliği ve vatandaş belediye planına dâhil eden uygulamaların da sadece anket veya oylama ile kalmaması gerekliliği vurgulanmakla birlikte kimi belediye örnekleri incelendiğinde, e-belediyeciliği tek taraflı hizmet boyutundan ileri taşıyan belediye girişimlerinin sınırlı kaldığı da görülmektedir (İNGEV, 2020).

5. Dijital Yönetişimin Belediyeciliğe Getirdiği İmkânlar

Yönetişimin odak noktasının vatandaşların karar alma süreçlerine aktif katılımı olduğu düşünüldüğünde, katılımcılığın sürekliliğin sağlanması ve karar alma sürecinde muhatap alınacak ağır genişletilmesinin gerekliliği aşikâr olmaktadır. Kalabalık nüfuslu yaşam alanlarının yönetimi olarak belediyelerin de doğrudan demokrasi usulü ile toplumu kararlara katması güçtür. Ancak gelişen teknoloji ile dijital yönetim bu güçlüğün aşılmasında etkin bir çözüm olmaktadır. Dolayısıyla dijital yönetişimin belediyelere sunduğu ilk ve en önemli imkân *yerel katılımı artırmasıdır*. Dijital yerel katılım sayesinde de e-demokrasi kanalları ayrıca geliştirilmeye ihtiyaç duymaktadır. Dijital yönetişimin bu bağlamda e-demokrasi kanallarını da gelişime açtığını söylemek mümkün olmaktadır. Vatandaşların katılımı ise sosyal ağların teminini gerektirmektedir. Geleneksel yönetim biçiminde sosyal ağların kurulma zorluğuyla birlikte vatandaşın gölgede kalması söz konusu olurken, dijital yönetişimin sağladığı imkanlardan biri olan *sosyal ağların kurulmasındaki kolaylık* bu sorunun üstesinden gelmektedir. Bu doğrultuda, belirli bir gündem veya belirli bir ilgi alanı zemininde vatandaşlar ağlar (network) aracılığıyla bir araya gelebilmekte ve muhatap konumuna girebilmektedirler. Dijital yönetişimin ekonomik bakımdan veya istihdam bakımından sağladığı imkânlarla bakıldığında ise *şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması* da dijital yönetimle kolaylaşmaktadır. Özellikle vatandaşlara bütçe oluşturmaya, belirlenen bütçenin nasıl tasarruf edildiğine veya nasıl tasarruf edilmesi gerektiğine yönelik katılım alanı açılması şeffaf ve sorgulanabilir bir gelir-gider dökümüne işaret etmektedir. Dijital yönetişime araçlar sağlanması gerekliliği de alanında uzman kişileri gerektirmektedir. Dolayısıyla *inovasyonun desteklenmesi ve bilişim sektöründe istihdamın artışı* da dijital yönetişimin dolaylı bir faydası olarak görünmektedir. Dijital yönetişimin belediyecilik anlayışına getirdiği bir diğer imkân ise tek taraflı hizmet anlayışını dönüştürerek *çok yönlü hizmet anlayışını geliştirmesi* olarak açıklanabilir. Bu bağlam vatandaş katılımı ile bağlantılı olmanın yanı sıra karar sürecindeki diğer paydaşların da aktifliğinin artırılmasına işaret etmektedir. Yönetişime dahil olan tüm aktörlerin bilgilendirilmesi, aktörlere danışılması ve kararın çok sesli alınabilmesi ve takip edilebilmesi dijital yönetim araçları ile mümkünlik kazanabilmektedir. Bu bağlamda dijital içerikli hemen tüm tanımlamalarda yaygın

biçimde söz edildiği gibi emek ve zaman ziyanının da önüne geçilmiş olmaktadır (İNGEV, 2020, s. 17-19).

Sonuç

Dijital devrimle birlikte enformasyon ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, yerel katılım ve yönetim anlayışında da değişikliklere sebep olmuştur. Teknolojinin sağladığı imkânlarla vatandaşların bilgiye erişimi kolaylaşmış ve bilgi toplumu olarak vatandaşlar temsili ilişkilerden katılımcı ilişkiler eksenine kaymıştır. Bu da geleneksel yönetimi, yönetim anlayışına dönüştürmüştür. Halkın yerel ihtiyaçlarını en yakından ve en etkin şekilde gidermek amacıyla olan yerel yönetimler de teknolojik dönüşümden payını almıştır. Bu bağlamda belediyelerin dijital dönüşüme uğraması ve dijital hizmet sunumuna başlamaları söz konusu olmuştur. E-belediyecilik kapsamında sunulan hizmetler ise bu ilk dijital dönüşüm basamağında tek taraflı bir nitelik ortaya koymuştur. Bu noktada vatandaşa hizmetler dijital olarak sunulmuş ve vatandaşın dijital olarak bilgilenmesi ve uygulamayı sadece hizmeti alma bakımından kullanması beklenmiştir. Bununla birlikte katılımcı demokrasinin gittikçe yükselişi dijital dahi olsa bu tek taraflı hizmet sunmayı yetersiz hale getirmiştir. Değişen şartlar doğrultusunda, karar süreçlerine vatandaşın direkt katıldığı, şeffaf ve hesap verebilir bir yönetimin sağlanması ana amaç haline gelmiştir. Dijital yerel katılımı ön plana alan belediyeler de e-katılım ve e-demokrasi uygulamalarına odaklanarak dijital yönetimi farklı oranlarda benimsemeye başlamışlardır. Bu bağlamda e-belediye uygulamaları da vatandaşın politikalar üzerinde söz sahibi olduğu bir biçime dönüşmeye başlamışlardır.

Dijital yönetim belediyecilik anlayışına yerel katılımı artırma, sosyal ağları kurmada kolaylık, şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması, inovasyonun desteklenmesi ve bilişim sektöründe istihdamın artışı, çok yönlü hizmet anlayışını geliştirme gibi çeşitli alanlardan yeni imkanlar sunmuştur. Bu doğrultuda belediyeler sosyal medya kullanımını artırmaya başlamış, anlık açık veri paylaşımı platformları kurmuş, kent sakinlerini ilgilendiren konularda basit e-oylama yollarına girişmiş, karar süreçlerine çevrimiçi katılım yollarını açma seviyesine gelmiştir. Bununla birlikte dijital dönüşümden dijital yönetişime geçmekte uygulama eksikleri henüz kapanamamış olup dijital yerel katılımı sağlamak adına yeni uygulamalara halen ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda belediyelere yapılabilecek dijital yönetim önerilerinden söz etmek mümkündür.

Yerel katılım bağlamında dijital yönetim önerilerinden ilki dijital yerel referandum uygulaması olabilir. Çok yaygınlaşamamakla birlikte basit e-oylama sistemi yerine katılım ve karar alma fonksiyonlarını birleştiren bir uygulama olarak yerel e-referandumun belediyelerde yaygınlaştırılmasıyla vatandaşlar kendilerini ilgilendiren ve özellikle mali yükün söz konusu olduğu konularda karar belirtebileceklerdir. Başka bir dijital yönetim önerisi olarak çok yönlü iletişimin sağlanabilmesi adına belediyelerce sosyal medyanın kullanımı etkinleştirilmelidir. Bu bağlamda sosyal medya belediyelerin sadece tek taraflı bilgi verdikleri veya duyuru yaptıkları bir mecra olmak yerine vatandaşla çevrimiçi iletişimin sürdürüldüğü mecralar olmalıdır. Açık veri paylaşımı ise kimi belediyelerde yapılmaktadır. Bununla birlikte açık veri paylaşımları da anlık hale getirilmeli ve vatandaşın her an bilgi edinebileceği dijital platformlar

yaygınlaştırılmalıdır. Sosyal medyayla ve açık veri ile bağlantılı olarak karar alma süreçlerinde, kararın alınacağı mekânın ölçeğine göre gönüllülük esasına dayalı dijital yurttaş grupları oluşturulmalıdır. Bu dijital yurttaş grupları ise belediyelerce sosyal medya platformları ve hatta WhatsApp gibi uygulamalarla sürece dahil edilmelidir. Dijital yönetim önerileri arasında sayılabilecek önemli bir öneri de bütçe süreçlerine katılımın sağlanmasıdır. Kimi dünya belediyelerinde son derece planlı yürütülen süreçler yaygınlaştırılmalıdır. Bu doğrultuda, bütçe oluşumuna veya bütçenin tasarruf edileceği alanlara yönelik şehir sakinlerinden teklifler alınmalı, oylama yapılmalı ve ortak irade ile oluşturulan teklifin uygulanıp uygulanmadığı vatandaşlar tarafından anlık veri ile takip edilebilmelidir. Son olarak, dijital yönetim araçlarının yerel katılımı desteklemesinin yanında dijital okuryazar olmayan kesimin ihmali de göz önüne alınmalı ve teknolojik eşitlik her vatandaşa sağlanmaya çalışılmalıdır. Ayrıca dijital okuryazarlık konusunda eğitim programları da düzenlenerek vatandaşın dijital dil üzerinden gelen olumlu veya olumsuz etkileri algılaması ve yorumlaması sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Aklım Fikrim Çanakkale, (2020). www.aklimfikrimcanakkale.org/27.12.2020.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi, (2020). www.ankara.bel.tr/27.12.2020.
- Anlat Kadıköy. (2020). www.anlat.kadikoy.bel.tr/27.12.2020.
- Argüden, Yılmaz (2016). "STK'larda İyi Yönetişim". Şu kitapta: Haz. Yılmaz Argüden, Fikret Toksöz, Fatma Öğütücü Şen ve Tuba Dokur, Katılımcı Demokrasi: STK'ları Güçlendirme Önerileri, İstanbul: Argüden Yönetişim Akademisi Yayınları.
- Arnstein, Sherry (1969). "A Ladder Of Citizen Participation". Journal of the American Institute of Planners, 35(4): 216-224.
- Auckland Council Open Data. (2020). data-aucklandcouncil.opendata.arcgis.com/27.10.2020.
- Bozkurt, Yavuz (2014). "Yerel Demokrasi Aracı Olarak Türkiye'de Kent Konseyleri: Yapı, İşleyiş ve Sorunlar". Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 40: 229-240.
- Çitci, Oya (1996). "Temsil, Katılma ve Yerel Demokrasi". Çağdaş Yerel Yönetimler, 5(6): 5-14.
- City Of Helsinki. (2020). www.hel.fi/helsinki/en/administration/participate/channels/participation-model/27.12.2020.
- Çukurçayır, A. Mehmet (2008). "Yerel Demokrasi ve Yerel Siyaset". Yerel Siyaset, 1: 15-36.

- Erdoğan, Oğuzhan (2019). "Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm: Molenwaard Belediyesi Örneği". *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7(13): 59-74.
- Henden, Burçin (2005). "Katılımcı Yerel Yönetim Anlayışında E-Belediyeciliğin Yeri ve Önemi". *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1): 1-13.
- İBB Hizmetler (2020). www.ibb.istanbul/SitePage/Index/122/27.12.2020.
- İnsani Gelişme Vakfı (2020). Yerel Yönetimlerde Dijital Yönetişim Fırsatları. https://ingev.org/raporlar/Yerel_Yonetimlerde_Dijital_Yonetisim_Firsatlari.pdf/28.12.2020
- Karabulut, N., ve Erdal Bayrakçı (2019). "Yerelde Demokrasi ve Yerel E-Katılım". *Turkish Studies Economics, Finance, Politics*, 14(1): 71-94.
- Karakaya Bulut, Rabia (2006). E-belediyecilik Kılavuzu Yerel Yönetim Vatandaş Etkileşimi. İstanbul: TASAM Yayınları. Rapor No: ?.
- Kaypak, Şafak., Vedat Yılmaz ve Muzaffer Bimay (2017). "Dijital Çağda Yerel Yönetimler". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (Kayfor15 Özel Sayısı): 1798-1813.
- Keleş, Ruşen (2014). *Yerinden Yönetim ve Siyaset*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- OmaStadi 2020-2021. (2020). <https://omastadi.hel.fi/processes/osbu-2020/f/183/?locale=en./27.12.2020>.
- Özer, A. Mehmet (2017). "Yönetişimden Dijital Yönetişime: Paradigma Değişiminin Teknolojik Boyutu1. HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 6(16): 458-479.
- Robson, Colin (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri: Gerçek Dünya Araştırması*. (Ed Ş. Çınkır ve N. Demirkasimoğlu). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sæbø, Øystein., Jeremy Rose ve Leif Flak (2007). *The Shape of eParticipation: Characterizing an Emerging Research Area*. *Government Information Quarterly*, 25(3): 400-428.
- Sala, Bedir (2016). "Yeni Demokrasi Arayışları ve Türkiye’de Yerel Yönetim Politikaları". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(6): 1716-1728.
- Sayımer, İdil (2019). "E-Yönetişim Bağlamında Yeni Medya Ortamlarında Belediye-Yurttaş Etkileşimi: Kocaeli İli Örneği". Kocaeli: TÜBİTAK SOBAG Proje, Proje No: 117K012.
- Şengül, Ramazan (2007). "Yerel Referandum". *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (E.Kayar özel sayı): 183-196.

- Şengül, Ramazan ve Çetinkaya İstikbal, I. Nahide (2013). "Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Örneği". 8. Kamu Yönetimi Sempozyumu. Hatay.
- Şinik, Bilal (2009). "Türkiye'de Yerel Katılım: Fransa ile Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme". Çağdaş Yerel Yönetimler, 18(3): 1-22.
- Toksöz, Fikret (2008). İyi Yönetişim El Kitabı. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Yeşildal, Ali (2019). "Sosyal Medya, Yerel Yönetimler ve Katılımcı Yönetim: Bilgi Çağında Belediyeler İçin Yeni Stratejiler". İnsan ve İnsan 6(22): 883-902.